

Filmer till långsamhetens lov

Katalog till sommarutställningen om

Erik Eriksson

19 juli - 25 september 2011

Författare: Owe Norberg

© Ljusdalsbygdens museum

Tryck: Kommuntryckeriet i Ljusdal 2011

ISBN 978-91-977899-1-2

Förord

Erik Eriksson avled helt oväntat den 14 oktober 2005. Ljusdalsbygdens museum ville anordna en minneskväll för Erik med filmvisning och tog därför kontakt med brodern Olle, som genast var med på noterna. I månadsskiftet november-december anordnades två sådana minneskvällar dit även några av hans samarbetspartners inbjöds, liksom även några medverkande i filmerna, bl a Sone Banger och Korg-Frans Andersson.

Kontakten med Olle Eriksson ledde till att han och hustrun Rut donerade hela Eriks filmproduktion och den tekniska apparaturen till Ljusdalsbygdens museum. Tack vare att studioutrustningen ingick så fick museet möjlighet att fortsätta att framställa video- och DVD-kopior för distribution till allmänheten på samma sätt som Erik tidigare hade gjort.

Idag är ett 90-tal filmer överförda på digitala medier. Att Eriks filmer fortfarande är efterfrågade och når en ny publik ser vi tydligt i vår försäljning.

I samband med visningen i TV av Jonas Simas film om Erik, *Filmaren i Stor-skogen*, visades även en av Eriks filmer – tack vare exponeringen i TV såldes 50 ex av den filmen på en månad!

Förutom de ca 120 färdigredigerade filmerna finns en oerhörd mängd oanvänt material ända från hans smalfilmsperiod från slutet av 1950-talet fram till de digitalt producerade DV-bandet på 2000-talet. Detta kommer att behöva inventeras och struktureras för att eventuellt kunna användas till nya sammanställningar eller ”endast” fungera som ett nytt och viktigt källmaterial till vår lokala och regionala historia – ett komplement till de källkategorier som vi redan har i vårt arkiv.

Det är museets ambition att detta slumrande filmmaterial också ska kunna förmedla en berättelse. I all vår hantering av Erik Erikssons filmmaterial kommer vi att respektera hans förhållningssätt till film och filmiskt berättande, och i den mån vi kommer att göra nya produktioner utifrån det stora arkivmaterialet så kommer hans anda att vila över slutresultatet.

Vi på Ljusdalsbygdens museum är mycket tacksamma och stolta över att ha fått förtroendet och ansvaret att ta hand om denna filmskatt. Vi kommer att se till att Erik Erikssons namn och de värden det står för aldrig glöms bort.

I Eriks filmer har tiden ett egenvärde, den är en dimension av verkligheten och ett filmskapande motiv i sig. Tyvärr tilltalar inte denna filmestetik dagens TV-producenter, och Eriks filmer har knappt visats på TV sedan 1980-talet.

Därför är det ett viktigt kulturarv som Ljusdalsbygdens museum har att förvalta och sprida i den donation som vi fick från Olle och Rut efter Eriks bortgång.

Kort om utställningen

Utställningen har inte ambitionen att skildra alla aspekter på Erik Erikssons filmande – till detta skulle en ny basutställning krävas! Vi har koncentrerat oss på den centrala drivkraften i hans filmande – hans egen grundliga kunskap om alla olika yrkeskompetenser i skogen. Han hade ju arbetat i nästan 20 år, både som huggare, körare och flottare.

Och det var den snabba mekaniseringen som gjorde honom, och många andra med honom, övertaliga, överflödiga och friställda. Erik såg denna galopperande utveckling som ett hot mot det samhälle han växt upp i, och han tog det som en livsuppgift att som filmare dels kritiskt skildra denna ”utveckling” och samtidigt dokumentera all den kunskap som höll på att gå förlorad.

En kunskap om hur man lever i nära samklang med naturen och sin omgivning och ett detaljstudium över hur alla arbetsmoment i skogsbruket, jordbruket, på byasågen eller hushållsarbetet hemma på gården och i fåbodskogen tedde sig.

Eriks reportage från andra arbetsfält som han också skildrat – kraftverksbyggare, massafabriksarbetare, fiskare – eller fritidens alla glädjeämnen på spelmansstämmor, dragspelsstämmor och dansbanor har vi anledning att återkomma till. I årets utställning om Erik Eriksson har vi låtit honom stanna kvar i skogen.

Erik Eriksson

Skildrare av glesbygden och dess livsvillkor

Erik Eriksson föddes i Hälsingtuna 14 augusti 1933 på Västergården i Narsta by – en stor gård som gått i släkten i flera generationer. Fadern Lars var ende sonen och ärvde därför gården. Lars gifte sig 1927 med Tekla som var född i Edsta by i grannsocknen Hög. De fick sönerna Erik och Olle, född 1936.

Lars Eriksson gjorde en del affärer – inte alltid bra affärer – och hade en gång borgat för ett stort lån som inte låntagaren klarade av, vilket ledde till att man tvingades sälja släktgården i Hälsingtuna. Man började ett nytt liv

Västergården i Narsta, Hälsingtuna, som den såg ut när den var familjen Erikssons hem. Den är numera nedbrunnen.

Repro efter handkolorerad förstoring

i Tevansjö, Ramsjö, där man fick ett gårdsarrende 1948. Som 15-åring fick Erik hjälpa fadern i skogen och i jordbruket – här började hans yrkesbana i skogen, både som huggare och timmerkörare. Från 1951 deltog han även i flottningen.

En filmare i vardande

Erik hade redan i slutet av 1950-talet köpt en smalfilmskamera och började filma entusiastiskt och dokumenterade sin närmaste omgivning, ibland med retsamma kommentarer från arbetskamraterna – att hålla på med sådant var ju inget ”riktigt arbete”. Hans första filmkamera var en begagnad Eumig C-3 som ersattes omkring 1960 av en Canon super-8 med 4 x zoomobjektiv.

Erik var dock redan då mycket mer än en avancerad amatör – bl a en 15

minuter lång film om flottning, med många väl genomförda klipp och infällda texter och eftertexter, visar detta.

Under en fjällvandring 1963 kom han i kontakt med ett professionellt filmteam och då började han fundera på film som ett yrkesval.

Erik dokumenterade tidigt flottningen på hemmaplan med 8-mm kamera. I hans första TV-film skildrades den sista flottningssäsongen på Ljusnan.

Foto ur Erik Erikssons arkiv, LJM

Mot slutet av sin yrkesbana som skogsarbetare var han timmerkörare och blev som så många andra ”övertalig” när den stora mekaniseringen av skogsbruket skedde vid mitten av 1960-talet.

I samma veva fick Erik syn på en annons om lediga platser till den nya *Foto- och dokumentärfilmskolan* i Stockholm. Han sökte och blev antagen. Senare i livet talade Erik ofta nedsättande om utbildningen – *en lekstuga för bohemer och något lärde man sig väl, men det mesta fick man lära sig själv.*

Trots allt sådant prat lärde han sig filmhantverket och under de tre år utbildningen pågick bestämde han sig för att bli filmare ”på riktigt”. Innan han var klar med studierna hade t o m två av hans filmer visats i TV – *Bland flottare på Ljusnan* och *Vinter i timmerskogen.*

Under studietiden fick han låna en fjäderuppdragen 16-mm Beaulieu av Länsarbetsnämnden. Senare ersattes den av en batteridrivna kamera av samma märke som han fick friköpa efter utbildningen. Han fick även låna en Uher fältbandspelare.

Med de två filmer som visades i TV redan under hans utbildning hade han ringat in vad han ämnade göra som filmare.

Foto från inspelningen av *Vinter i timmerskogen.* Här dokumenterade Erik det pågående skogsarbetet i närheten av hemmet i Tevansjö. I många av de senare filmerna arbetade han även med rekonstruktioner av redan glömda arbetsprocesser.

Foto ur Erik Erikssons arkiv, LjM

Glesbygden genom kameranlinsen

Erik Eriksson lämnade aldrig glesbygden, varken bildligt eller bokstavligt. 1972 flyttade han visserligen från Tevansjö till det något mer centralt belägna Näsberg i Korskrogen.

I sin filmgärning blev han kvar i skogen – han utforskade de existentiella villkoren för livet i glesbygden, det slitsamma kroppsarbetet som huggare och timmerkörare, det något lättsammare flottningsarbetet, fåbodlivet eller nöjen på dansbanor och spelmansstämmor. Tack vare sina filmer har han gett dessa strävsamma människor en röst och i någon mån synliggjort dem för en bredare allmänhet.

I de första TV-sända filmerna dokumenterade han de kvarvarande strukturer som fortfarande fanns kvar från en gammal tid och som höll på försvinna – ett arbete som han aldrig slutade med.

I flera av de senare storfilmerna rekonstruerar han och iscensätter äldre arbetsmetoder som sedan länge varit ur bruk. I den prisbelönta (men aldrig TV-

Kolaren Erik Bolander huggar ved vid den nyligen uppförda kolarkojan. I bakgrunden ses resen som snart kommer att kolas i resmilan som uppförs på platsen.

Foto ur Erik Erikssons arkiv, LJM

visade!!) När storskogen föll fällt ett skogsbestånd av grova dimensioner med timmersvans, kvistas och barkas på plats med yxa och barkjärn. Man brosslar och kör virket med häst och timmerdoningar på isade basvägar till avlägget på isen, där det tummas och stämplas.

Men filmen innehåller även långa partier där fyra gamla skogsarbetare samtalar med varandra om hur det var på 1920-talet när de stora drivningarna pågick. Det sägs att Erik för en gångs skull blev ängslig för att gubbarna satt och molteg från början och det gick åt en del film innan samtalet kom igång. Samtalet huggarna emellan och de noggranna rekonstruktionerna ger filmen

även ett viktigt etnologiskt källvärde, liksom många andra av hans filmer – en känsla av äkthet och autenticitet finns alltid i hans filmer. Erik fördjupade senare vissa teman från *När storskogen föll* i några filmer, bl a *Till minnet av timmerköraren*, *I timmerskogen* och *Nordsvensken*.

Själv ansåg Erik att *I kolarskogen* var hans riktiga mästerverk. Här har Erik gjort ett gediget bakgrundsarbete för att kunna rekonstruera en företeelse som under flera perioder satte präglet på livet

Kolaren Erik Bolander reser 'Kungen' – den centrala stocken kring vilken hela resmilan byggs upp.

Foto ur Erik Erikssons arkiv,
LjM

i skogsbygderna. De medverkande aktörerna är amatörer med egen kunskap om kolningens alla moment. Filmen tog fyra år att producera och blev ca två timmar lång, uppdelad på två delar – allt från ackordsuppgörelsen för huggningen, lite käbbel med ”stubbknekten” till byggandet av kojan och röjningen av platsen för milan. I den andra delen av filmen reser man milan, stybbar och tänder den – att sedan milan slår kan knappast ha ingått i Eriks manus, men det skänker skildringen ytterligare autenticitet.

I *Film & TV 1/83* beskriver Erik arbetet med filmen, där han förutom att sköta själva filmningen även deltagit i alla moment med att hugga kolved, hugga granris till hela milan och även vakta den under de första dygnet. Här

börjar dramatiken – milan vrider sig och börjar brinna. Man fick arbeta dag och natt för att rädda den, bygga upp den och tända den igen. Även denna gång slår milan och Erik åker dit mitt i natten med kameran och vi får följa den förtvivlade kolaren som tillsammans med andra i teamet lyckas rädda milan än en gång. När den slutligen rivs ut så får man tillräckligt

Parti av den kilometerlånga stensatta flottleden Kvistabäcken, där en årlig bäckflottningsdag arrangeras sedan filminspelningen 1992.

Foto ur Erik Erikssons arkiv, LJM

med kol för att kunna fylla en forra med kolryssar som Erik filmade under två dagar på olika platser.

När Erik 25 år efter *Bland flottare på Ljusnan* tar sig för att skildra bäckflottningen i Kvistabäcken så är det en verksamhet som varit avsmnad i nästan 60 år. Den kilometerlånga stensatta flottleden hade dessförinnan restaurerats och byggnadsminnesförklarats av Länsstyrelsen.

Tillsammans med några entusiaster och ett lastbilslass timmer och massaved gjorde så Erik filmen *Flottning i Kvistabäcken* 1992. Efter filminspelningen har *Flottning i Kvistabäcken* blivit ett årligt arrangemang som en grupp engagerade idealister genomför – oftast kring månadsskiftet maj-juni.

Den miljö som byggdes upp vid kolningsplatsen i filmen *I kolarskogen* har också en del idella krafter nyligen engagerat sig i – under sommaren startar ett projekt för att bevara platsen och kolarkojan som Erik Bolander byggde för ca 30 år sedan.

I Eriks filmer från skogen ägnar han stor omsorg i skildrandet av alla arbetsmoment och detaljer. Timmerkörningen olika delar visades i flera filmer – brossling, lastning på lunnbänk, plogning och isning av basvägar och körning med timmerfororna till avlägget på isen.

Foto ur Erik Erikssons arkiv, LjM

Tiden och lågmäldheten som filmmotiv

I Eriks filmer har *tiden* ett egenvärde, den är en dimension av verkligheten och ett filmskapande motiv i sig. Leif Furhammar uttrycker det så här i sin bok *Med TV i verkligheten*:

Hos Jonsson [Sune Jonsson] och Eriksson har vördnaden för tiden en närmast kulturanthropologisk motivering: detta är den tid det tar att baka ett bröd och det vore att förfälska verkligheten och kränka arbetets höghet om man försummade att låta tidsupplevelsen ingå i dokumentationen.

Erik lät alltid de människor som han filmade tala till punkt, de blev aldrig avbrutna eller stressade av honom utan fick berätta på sitt eget sätt. Detsamma gällde de musiker som medverkade i hans filmer. I en brett upplagd artikel om Eriks filmande i tidskriften *Film & TV* 4/84 säger han: ”Det är svårt att få folk att berätta begripligt på kort tid, därför blir en del sekvenser långa.” De som berättar gör det på sin egen dialekt och Erik översätter inte eller lägger tillräta: ”Det är viktigare att det sägs riktigt än att alla förstår allt.” En kompromisslöshet som ger hans filmer ytterligare trovärdighet.

Erik med den fjäderdrivna Beaulieu 16 mm-kamera som han lånade under studieåren i Stockholm. Den ersattes senare med en batteridrivna Beaulieu innan han gick över till Arriflex. Foto ur Erik Erikssons arkiv, LjM

Eriks mångåriga kompanjon och samarbetspartner Jonas Sima har i den mest fullödiga artikeln som skrivits om Erik Eriksson (*Victor nr 21, 2009*), bl a berättat om Eriks dokumentärfilmsideal:

Eriks dokumentärfilmsideal var istället närvarons estetik, men utan en formulerad teori som hos den franska cinéma vérité-skolan eller den amerikanska cinema direct. Men han stod närmare den direkta filmmetoden än de mer uttalat provocativa och politiska dokumentärskolorna.

Det är till och med tveksamt om var Erik stod politiskt eller ideologiskt; han solidariserade med den arbetarklass han levde bland, som skogsarbetare, småbrukare, bönder, hantverkare och traditionella spelmän.

Naturligtvis skildrade Erik Eriksson strukturomvandlingen på landsbygden med kritisk blick. ... Men det är inga filmpamfletter, hela tiden höll han fokus på de enskilda människorna som fått sin gamla värld förändrad och i värsta fall förstörd.

Erik deltog inte i samhällsdebatten men han var närvarande och försåg den med argument.

Leif Furhammar formulerar sig så här, apropå Eriks samhällspatos:

Erik Eriksson karakteriseras också av sin respekt för en annan och överordnad tidsdimension i och med att hans filmer så ofta handlar om mänskliga levnadsformer i utdöende. Hans kulturpessimism har emellertid väldigt lite av insmickerande nostalgi över sig.

I stället finns där en återhållen ilska, för det som är på väg att gå förlorat i hans bild av tillvaron är inte passiva skönhetsvärden och lantligt behag utan oersättliga mänskliga kompetenser och unik skaparkraft.

Eriks filmer berättar om ett liv från förr och visar hur vårt välstånd byggts upp – i flera filmer kan vi följa timrets eller massavedens vandring från skogen till färdiga produkter i sågverk eller massafabriker, eller följa vattenregleringar och kraftverksbyggen som skänker resten av landet elkraftsproduktion.

I mycket av detta rör sig Erik på sin egen hemmaplan – han kan skildra skogsarbetet utifrån egen yrkeserfarenhet – men ibland gör han utfärder till miljöer där han inte känner sig hemma som i filmen *Mellanfjärden – ett fiskeläge* eller filmerna om pappers- och massafabrikerna i Hörnefors och Strömsbruk och kraftverksbygget i Ritsem.

En rik filmproduktion går mot sitt slut

Erik Eriksson rörde sig förvisso sig helst i skogsbygderna och den absoluta merparten av de skildringar som rör arbete i någon form är huvudsakligast inspelade i Hälsingland, men han gjorde även film i Jämtland och Västernorrland. När Erik skildrar andra företeelser i samhället ger han sig ut i landet – han har filmat från Gotland till Lappland och även i Norge.

Han hade ett brinnande intresse för musik, främst dragspel och traditionell spelmansmusik, vilket avspeglas i den digra filmproduktionen där ca 30 filmer handlar om musik och dans, men även i den övriga filmproduktionen smyger han ofta in ett musik- eller dansbaneinslag. För två-tre år sedan visades t ex *Lördagskväll* i SVT för första gången på några decennier. Man kan hoppas att det är början på en ny trend för det är alldeles för länge sedan som Eriks filmer visades på TV.

Av de ca 120 filmer som finns på Erik Erikssons distributionslistor har ungefär 70 visats i svensk TV. *Amandus på Stensjö* heter en film som visades i januari 1972 och handlar om livet i en ångermanländsk glesbygd på gränsen mot Jämtland. I oktober 2005 begav sig Erik tillbaka till Edsele för att göra en uppföljning av denna film med Amandus ättlingar. Endast tre dagar efter att Erik kommit hem från denna filmresa avled han i sviterna av en stroke på Hudiksvalls sjukhus, den 14 oktober. Erik Eriksson var i högsta grad aktiv och mitt uppe i en ny filmproduktion när han rycktes bort. Han blev 72 år.

Epilog

Jonas Sima hade 2004 presenterat ett projekt för SVT i Falun, där han skulle göra en dokumentär om Erik. Byråkratins kvarnar i SVT's korridorer malde tyvärr så långsamt att Erik hann gå bort innan dom lämnade ett positivt beslut om filmprojektet, så Jonas tvingades skrinlägga planerna.

Som tur var för både Jonas och alla andra som ville se en sådan produktion hade Erik vid några tillfällen slagit på kameran och satt sig framför den och berättade om sitt förhållningssätt till film och filmande. När Åke Palm på Ljusdalsbygdens museum hittade dessa filmsnuttar satte vi genast ihop dem och skickade resultatet till Jonas, som entusiastiskt åter tog kontakt med Falun. Han fick ganska snabbt klartecken till filmen och 2009 kunde *Filmaren i Storskoogen* premiärvisas i Färila.

Källor

I FilmCentrums tidskrift *Film & TV* finns två större artiklar där man intervjuar Erik Eriksson (nr 1/83 och 4/84).

I den sporadiskt utkommande tidskriften *Victor* ägnas nr 21, 2009, gemensamt åt Sune Jonsson och Erik Eriksson, där artikeln om Erik är skriven av Jonas Sima och den om Sune av Ola Källgren. ISSN 1404-3505

I *Film & TV* 3/82 finns en intressant och välskriven artikel om Sune Jonsson för den som är intresserad av jämförande studier. Artikeln skrevs av Sverker Sörlin.

I Leif Furhammars bok om dokumentärfilm i TV finns mycket tänkvärt skrivet om Erik Eriksson, påfallande ofta i samma andetag som Sune Jonsson. *TV i verkligheten*, Stockholm 1995. ISBN 91-88830-00-4

I Hälsingerunor 2006 skrev jag en artikel om Erik Eriksson och donationen till Ljusdalsbygdens museum. Den utgör den huvudsakliga stommen även till denna artikel. Bollnäs 2006. ISSN 0440-0585

Lokalhistorikern Kent Hansson som bor i Uppsala, men som kommer från Näsberg, har lämnat ett manus till Ljusdalsbygdens museum som varit värdefullt beträffande Eriks familj, hans fotografiska utrustning och annat av biografisk karaktär.

Ljusdalsbygdens
Museum **O**

ISBN 978-91-977899-1-2